

РОЗДІЛ 5

**ІННОВАЦІЙНІСТЬ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА
(РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ)**

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-483-2-5>

**5.1. Регіональні особливості інноваційного розвитку
української економіки**

Попри очевидні позитивні тенденції розвитку інноваційної сфери світової економіки, протилежну цій тенденції закономірність демонструє економіка України. Феномен швидкого наукоємного економічного зростання поки що не спрацьовує: Україна постійно втрачає свій інноваційний та науковий потенціали. У розрахунку на 10 тис. осіб економічно активного населення чисельність дослідників в Україні упродовж 2005—2011 рр. зменшилась у 1,2 раза²²⁴. Найконтрастніші його втрати простежуються на регіональному рівні (табл. 5.1, 5.2).

Серед регіональних наукових центрів НАН України та МОН України найбільші втрати дослідницького потенціалу у розрахунку на 10 тис. осіб економічно активного населення протягом 2005—2011 рр. характерними були для Придніпровського (26,5 %) та Західного (25,7 %). Проте у Західному науковому центрі взагалі спостерігається найнижчий дослідницький потенціал (у середньому 8,3 особи на 10 тис. економічно активного населення).

Водночас Тернопільська область упродовж означеного періоду втратила 50,6 % чисельності своїх дослідників, Волинська — 50, Запорізька — 40,5, Житомирська — 40,5 %. Серед регіональних економік є й такі, дослідницький потенціал яких складається з одного дослідника на 10 тис. осіб економічно активного населення (Хмельницька обл.).

Науковому потенціалу України станом на 2011 р. було властиве не тільки зниження, але й зростання асиметрії територіального розташування. Науковий потенціал національної економіки був сконцентрований переважно у восьми найнаукоємніших регіональних

---

²²⁴ Довідково. У розрахунку на 10 тис. осіб економічно активного населення чисельність дослідників в Україні упродовж 2005—2019 рр. (до активного поширення в країні коронавірусної інфекції *COVID-19*) зменшилась у 1,4 раза (Держстат України).

CHAPTER 4

економіках (м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області). Дослідницький потенціал восьми означених регіональних економік 2011 р. становив 86,5 % їхньої загальної чисельності в країні.

Таблиця 5.1

Розподіл людського капіталу інноваційного розвитку за регіональними науковими центрами НАН України та МОН України, 2005 р.²²⁵

Країна, регіон	Дослідники	Технічні фахівці, які виконують наукові та науково-технічні роботи	Доктори наук, зайняті в економіці поза сферою наук	Кандидати наук, зайняті в економіці поза сферою наук	Працівники з повною вищою освітою поза сферою наук, без урахування спеціалістів, які мають науковий ступінь	Студенти закладів вищої освіти III—IV рівнів акредитації	Людський капітал інноваційного розвитку	
							осіб	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Центрально-Київський район *								
м. Київ	243,4	39,5	13,5	71,2	2069,1	3721,5	6328,0	1
Київська	19,7	9,2	0,8	6,5	960,1	341,2	1353,2	26
Черкаська	8,6	5,6	1,3	11,5	1059,6	612,5	1709,8	17
Чернігівська	8,4	3,8	0,8	9,4	1057,5	474,8	1559,7	23
Вінницька	7,8	3,3	2,1	14,0	1056,2	513,3	1605,6	22
Житомирська	4,6	2,2	0,8	10,2	953,1	450,6	1424,5	25
<i>Середня</i>	48,75							
Північно-Східний								
Харківська	97,2	26,7	8,4	56,3	1444,9	1849,1	3554,1	2
Сумська	23,4	17,7	1,3	12,1	1131,0	1001,4	2231,1	9
Полтавська	9,3	3,5	2,3	17,4	1258,5	789,8	2086,0	10
<i>Середня</i>	43,30							
Кримський								
м. Севастополь	46,6	24,9	3,5	28,9	1225,3	937,3	2297,8	8
АР Крим	16,0	4,3	2,5	13,5	1021,6	556,0	1633,5	20
<i>Середня</i>	31,30							
Придніпровський								
Дніпропетровська	43,4	10,8	4,0	23,0	1409,6	938,3	2457,2	6
Запорізька	24,1	10,7	2,8	19,9	1290,3	918,2	2309,8	7
Кіровоградська	6,5	2,1	0,8	11,0	1038,8	414,8	1477,6	24
<i>Середня</i>	24,67							
Донецький								
Донецька	30,0	3,7	2,4	16,3	1219,8	707,7	1993,3	13

²²⁵ Головатюк В.М. Інвестиційна привабливість інноваційної сфери економіки України. Київ: Фенікс, 2012. С. 143.

Scientific monograph

Продовження табл. 5.1

Луганська	12,3	4,3	1,9	13,7	1089,1	755,8	1889,4	14
<i>Середня</i>	21,15							
Південний								
Одеська	25,7	6,1	5,5	31,4	1330,7	1100,0	2516,6	4
Миколаївська	17,8	6,6	1,6	12,6	1172,6	563,0	1810,1	15
Херсонська	12,3	5,0	1,2	11,2	1035,2	541,1	1612,3	21
<i>Середня</i>	18,60							
Західний								
Львівська	35,4	6,1	4,8	32,3	1386,2	1095,1	2584,4	3
Чернівецька	14,2	2,8	3,4	21,9	964,0	643,1	1660,0	19
Івано-Франківська	9,6	3,7	3,0	18,5	1262,4	736,7	2040,9	12
Закарпатська	9,3	1,9	1,7	8,6	852,3	339,4	1220,7	27
Волинська	7,5	2,7	1,0	12,2	1184,4	504,5	1716,8	16
Тернопільська	7,3	2,1	3,6	27,7	1206,6	1228,1	2479,7	5
Рівненська	4,9	1,6	1,2	15,3	1195,9	839,4	2064,2	11
Хмельницька	1,3	0,6	1,0	14,8	1038,2	613,8	1670,0	18
<i>Середня</i>	11,19							
Україна	38,3	9,1	3,5	23,0	1240,8	989,1	2333,0	
max	243,4	39,5	13,5	71,2	2069,1	3721,5	6328,0	
min	1,3	0,6	0,8	6,5	852,3	339,4	1220,7	
max / min	183,8	68,6	17,1	11,0	2,4	11,0	5,2	
<i>Середня</i>	27,7	7,8	2,9	20,0	1182,0	858,8	2121,7	
Коефіцієнт варіац.	1,711	1,167	0,964	0,724	0,197	0,766	0,460	

Джерело. Розраховано за матеріалами Держкомстату України. Одиниця вимірювання у колонках 2—8: осіб на 10 тис. осіб економічно активного населення України, регіону. * — умовна назва; об'єднано регіональні економіки, які не охоплені науковими центрами НАН України та МОН України.

Таблиця 5.2

Розподіл людського капіталу інноваційного розвитку за регіональними науковими центрами НАН України та МОН України, 2011 р.²²⁶

Країна, регіон	Дослідники	Технічні фахівці, які виконують наукові та науково-технічні роботи	Доктори наук, зайняті в економічній сфері науки	Кандидати наук, зайняті в економічній сфері науки	Працюючі з повною вищою освітою поза сферою науки, без урахування спеціалістів, які мають науковий ступінь	Студенти закладів вищої освіти III—IV рівнів акредитації	Людський капітал інноваційного розвитку	
							осіб	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Центрально-Київський район *								
м. Київ	203,0	30,4	18,4	102,1	3571,3	3206,6	7270,0	1
Київська	18,8	4,4	1,1	10,8	1332,1	352,5	1732,8	20
Черкаська	8,0	3,9	2,3	17,9	1186,7	604,1	1831,4	18
Чернігівська	5,8	3,0	1,4	15,3	1202,9	388,5	1620,1	23
Вінницька	5,8	2,5	2,6	18,0	1203,7	405,7	1642,3	22
Житомирська	2,8	1,1	1,5	15,0	1117,6	418,0	1558,0	26

²²⁶ Там само.

CHAPTER 5

Продовження табл. 5.2

<i>Середня</i>	40,70							
Північно-Східний								
Харківська	84,6	18,8	10,5	67,8	1678,1	1570,7	3485,3	2
Сумська	15,9	13,8	2,4	21,6	1314,2	756,7	2142,2	10
Полтавська	10,6	2,2	2,9	21,2	1490,9	701,2	2232,7	8
<i>Середня</i>	37,03							
Кримський								
м. Севастополь	41,8	18,1	3,7	33,1	1636,8	774,5	2532,7	6
АР Крим	10,7	2,2	3,2	19,1	1230,2	420,4	1700,2	21
<i>Середня</i>	26,25							
Придніпровський								
Дніпропетровська	33,7	9,3	4,8	27,5	1709,8	846,9	2654,5	5
Запорізька	14,6	7,6	3,9	26,9	1489,4	932,8	2513,7	7
Кіровоградська	6,1	1,8	1,1	15,2	1199,3	337,6	1563,3	25
<i>Середня</i>	18,13							
Донецький								
Донецька	24,8	2,3	3,3	21,0	1418,5	555,4	2035,3	13
Луганська	8,6	1,6	2,6	19,8	1327,2	739,4	2107,2	11
<i>Середня</i>	16,70							
Південний								
Одеська	19,8	4,1	6,2	37,7	1565,8	1063,5	2708,0	4
Миколаївська	14,1	4,0	2,2	17,0	1255,8	583,0	1904,6	15
Херсонська	9,7	2,9	2,2	16,4	1094,8	467,4	1597,0	24
	14,53							
Західний								
Львівська	26,5	4,4	6,5	43,4	1651,6	1100,8	2849,6	3
Чернівецька	13,5	2,4	4,6	27,7	1107,3	595,8	1756,4	19
Івано-Франківська	7,9	5,0	3,8	26,1	1413,2	610,1	2070,0	12
Закарпатська	7,7	1,2	2,2	12,8	1080,1	384,1	1493,3	27
Волинська	3,7	1,9	1,8	19,3	1338,8	491,7	1858,3	17
Тернопільська	3,5	0,8	4,6	34,4	1318,3	845,4	2209,6	9
Рівненська	2,7	0,8	1,8	19,3	1325,5	653,8	2005,5	14
Хмельницька	1,0	0,3	2,0	21,5	1235,1	635,8	1896,1	16
<i>Середня</i>	8,31							
Україна	31,9	6,6	4,8	31,2	1538,9	886,3	2522,2	
max	203,0	30,4	18,4	102,1	3571,3	3206,6	7270,0	
min	1,0	0,3	1,1	10,8	1080,1	337,6	1493,3	
max / min	199,0	90,8	17,5	9,4	3,3	9,5	4,87	
Середня	22,4	5,6	3,8	27,0	1425,7	757,1	2258,2	
Коефіцієнт варіац.	1,777	1,249	0,926	0,705	0,327	0,742	0,490	

Джерело. Розраховано за матеріалами Держкомстату України. Одиниця вимірювання в колонках 2—8: осіб на 10 тис. осіб економічно активного населення України, регіону. * — умовна назва; об'єднано регіональні економіки, які не охоплені науковими центрами НАН України та МОН України.

Упродовж 2005—2011 рр. асиметрія наукового потенціалу за регіональними економіками зростає з 184 до 199 разів. Чисельність працівників у наукових установах державного, підприємницького та освітнього секторів науки 2012 р. становила 0,63 % зайнятого населення України, хоча питома вага працівників наукових організацій у загальній зайнятості 2011 р. була дещо більшою й становила 0,66 % (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Динаміка зміни кількості працівників наукових організацій та загальної зайнятості в Україні за регіональними економіками, 2005—2011 рр.

Країна, регіон	Чисельність працівників наукових організацій 2011 р., осіб	Чисельність працівників наукових організацій 2005 р., осіб	Темп росту числа працівників наукових організацій упродовж 2005—2011 рр., %	Зайнятість 2011 р., тис. осіб	Зайнятість 2005 р., тис. осіб	Темп росту зайнятості упродовж 2005—2011 рр., %	Питома вага працівників наукових організацій 2011 р. у загальній зайнятості цього ж року, %	Питома вага працівників наукових організацій 2005 р. у загальній зайнятості цього ж року, %	Чисельність дослідників на 10 тис. осіб зайнятого населення, 2011 р.	Чисельність дослідників на 10 тис. осіб зайнятого населення, 2005 р.
Україна	134741	170579	78,99	20324,2	20 680,0	98,28	0,663	0,825	34,63	41,22
АР Крим	2662	3823	69,63	913,9	906,1	100,86	0,291	0,422	11,37	16,93
Вінницька	956	1558	61,36	698,7	723,0	96,64	0,137	0,215	6,41	8,40
Волинська	327	701	46,65	440,1	429,9	102,37	0,074	0,163	4,07	8,23
Дніпропетровська	10778	13708	78,63	1531,3	1 573,8	97,30	0,704	0,871	36,17	45,93
Донецька	8074	10677	75,62	1995,4	2 124,9	93,91	0,405	0,502	27,05	31,95
Житомирська	366	618	59,22	553,5	570,6	97,00	0,066	0,108	3,13	5,10
Закарпатська	811	1106	73,33	522,7	551,0	94,86	0,155	0,201	8,51	10,00
Запорізька	5419	7145	75,84	827,4	846,0	97,80	0,655	0,845	15,72	25,85
Івано-Франківська	971	1157	83,92	529,7	522,5	101,38	0,183	0,221	8,65	10,56
Київська	2937	3773	77,84	754,4	791,0	95,37	0,389	0,477	20,15	21,10
Кіровоградська	480	610	78,69	433,1	457,5	94,67	0,111	0,133	6,72	7,10
Луганська	1957	3315	59,03	1002,2	1 054,4	95,05	0,195	0,314	9,23	13,30
Львівська	5644	7690	73,39	1100,7	1 064,6	103,39	0,513	0,722	28,66	38,81
Миколаївська	2726	3587	76,00	537,5	539,8	99,57	0,507	0,665	15,33	19,67
Одеська	3874	5328	72,71	1048,5	1 028,1	101,98	0,369	0,518	21,08	27,16
Полтавська	1191	1337	89,08	654,2	690,3	94,77	0,182	0,194	11,65	10,01
Рівненська	275	638	43,10	489,2	461,6	105,98	0,056	0,138	2,96	5,42
Сумська	2698	5041	53,52	518,9	546,0	95,04	0,520	0,923	17,52	25,35
Тернопільська	336	638	52,66	433,6	425,1	102,00	0,077	0,150	3,87	8,00
Харківська	21762	27152	80,15	1279,0	1 297,2	98,60	1,701	2,093	90,92	104,06
Херсонська	856	1299	65,90	480,7	499,9	96,16	0,178	0,260	10,67	13,54
Хмельницька	109	140	77,86	572,2	586,0	97,65	0,019	0,024	1,12	1,45
Черкаська	1278	1594	80,18	566,4	578,7	97,87	0,226	0,275	8,81	9,52
Чернівецька	881	1109	79,44	385,4	361,7	106,55	0,229	0,307	14,71	15,79
Чернігівська	636	962	66,11	475,3	517,9	91,77	0,134	0,186	6,44	9,09
м. Київ	55120	63954	86,19	1401,0	1 352,0	103,62	3,934	4,730	214,93	254,31
м. Севастополь	1617	1919	84,26	179,2	180,4	99,33	0,902	1,064	44,59	48,23
max	55120	63954	89,1	1995,4	2124,9	106,6	3,9	4,7	214,9	254,3
min	109	140	43,1	179,2	180,4	91,8	0,0	0,0	1,1	1,5
max / min	505,7	456,8	2,1	11,1	11,8	1,2	206,5	198,0	192,2	175,3
Середнє	4990,4	6317,7	71,1	752,7	765,9	98,6	0,5	0,6	24,1	29,4
СерКвВід	10993,0	12841,0	12,2	414,1	428,2	3,8	0,8	0,9	42,2	49,5
КоВар	2,203	2,033	0,172	0,550	0,559	0,039	1,619	1,498	1,753	1,681

Джерело: розраховано автором за матеріалами Держкомстату України

Як порівняти з 2005 р., цей показник знизився на 0,17 % (2005 р. він становив 0,83 %). Найгірше співвідношення чисельності працівників наукових організацій до числа зайнятих було в Хмельницькій (0,019 %), Рівненській (0,056), Житомирській (0,066), Волинській (0,074) та Тернопільській (0,07%) областях. Чисельність дослідників у розрахунку на 10 тис. осіб зайнятого населення 2011 р. у Хмельницькій області становила 1,12 особи, у Рівненській — 2,96, Житомирській — 3,13, Тернопільській — 3,87, Волинській — 4,07. Загальноукраїнський показник становив 34,63 особи. Це при тому, що у Фінляндії цей чинник 2012 р. становив 170 осіб, в Японії — 104, Норвегії — 101, США — 95, Франції — 91, Австрії — 87, Канаді — 86, Німеччині — 81, Великій Британії — 76 осіб²²⁷.

Серед регіонів, у яких розташовані Ради регіональних наукових центрів НАН України і МОН України, найнижчим цей чинник був в АР Крим (11,4 особи) та Одеській області (21,1 особи). Найвищим — у Харківській області (90,9 осіб). Тобто у цьому регіоні він певною мірою був порівнянним із відповідним показником рівня наукового потенціалу, характерного для названих вище країн світу. Оцінена у цьому контексті ефективність інноваційної діяльності регіональних наукових центрів свідчить, що вже на початку 2000-х рр. проблематично було виконати завдання генерувати накопичення конкурентоспроможного наукового та інноваційного потенціалів національної економіки у найближчій перспективі. Тобто для української економіки характерним було зниження наукового потенціалу як загалом, так і в регіонах, що свідчить про зниження людського капіталу інноваційного розвитку та інноваційності національного господарського комплексу.

Ще один аспект оцінки ефективності інноваційної діяльності: за матеріалами Державної служби статистики України, на протигагу світовій тенденції, в країні кількість установ, які здійснювали науково-технічну діяльність упродовж 2005—2012 рр., зменшилась. Якщо 2005 р. їх було 1510 од., то 2012 р. стало 1208 (зменшилось на 302 од. або на 20 %). Це суттєво ускладнювало перехід української економіки на інноваційну модель її розвитку.

²²⁷ Рогов С.М. Шоковая терапия и «Реформа РАН»: реалии российской науки. Москва: Институт США и Канады РАН, 2013. 48 с. С. 9. URL: <http://www.ras.ru/news/shownews.aspx?id=4c3d3366-ea11-4a33-a18c-799aa0a52070>

Фактором, що додатково погіршував стан, були масштабні зміни демографічної ситуації в країні. Так, за дослідженнями Світового банку ²²⁸ (далі — Доповідь), трудові ресурси України зменшуються щорічно приблизно на 160 тис. осіб. Водночас, відмічено в Доповіді, швидке зростання міст у світі змінює структуру зайнятості населення. За оцінками її авторів, очікувалось, що до 2020 р. більше половини населення країн, що розвиваються, проживатиме у великих і малих містах. У підсумку, темпи приросту робочої сили несільськогосподарських сфер діяльності будуть перевищувати темпи приросту трудових ресурсів сільського господарства. До того ж в індустріально розвинених країнах означені структурні зміни відбувались протягом десятиліть, а нині (за матеріалами Доповіді) у країнах, що розвиваються, вони стають реальністю упродовж одного покоління. Це означає, що структурні зміни спроможні забезпечити небувале зростання ефективності економіки, чим деякі країни, що розвиваються, змогли скористатись і швидко зменшити розрив у рівнях продуктивності з індустріально розвиненими країнами. Проте це характерно не для всіх країн.

Глобалізованість світової економіки змінює і характер праці. В індустріально розвинених країнах відбувається посилення сфери послуг і наукоємних сфер діяльності та послаблення добувної і традиційної обробної промисловості. Удосконалення технологій і перенесення виробництв до країн, що розвиваються, призводить до скорочення робочих місць середньої кваліфікації. Відбувається фрагментація виробничих завдань, що дає можливість виконувати їх у різних місцях (зокрема в малих містах). Транснаціональні корпорації, зазначено в Доповіді, створили інтегровані вартісні ланцюжки, щоб ефективно використовувати кадрові резерви різних країн. Аутсорсинг (субпідряд) упроваджується як у промисловості, так і в сфері послуг. Упродовж 1990—2008 рр. частка країн, що розвиваються, в експорті світових послуг зросла вдвічі, досягнувши 21 %.

Технології змінюють характер взаємозв'язку між працівниками та компаніями, надаючи останнім доступ до світових ринків праці. Деякі з них функціонують на основі мережі Інтернет. Робота за наймом на умовах неповного робочого дня чи на тимчасовій основі стала (згідно

---

²²⁸ World Bank. 2012. World Development Report 2013: Jobs. Washington, DC: World Bank. P. 6—7. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/c7bc435a-d635-5136-aacf-7cf0f5f3c6cf> (дата звернення: 09.07.2024).

з цитованою Доповіддю) однією із головних ознак сучасності для промислово розвинених країн, та країн, що розвиваються. Зміни в структурі світового виробництва зумовили зміни в рівнях кваліфікації та розподілі найкваліфікованіших кадрів. Китай та Індія займають перші місця з привабливості щодо можливих напрямів аутсорсингу, оскільки мають високі показники наявності кваліфікованих кадрів (Доповідь ЮНЕСКО з науки за 2010 р.).

У «Доповіді про людський розвиток. 2013» зазначено, що «вперше за 150 років сукупний обсяг виробництва трьох провідних економік світу, що розвиваються — Бразилії, Індії та Китаю — наблизився до сумарного ВВП шести найрозвиненіших країн світу — Німеччини, Італії, Канади, Великої Британії, США та Франції. Зазначена обставина різко змінює баланс глобальної економічної потужності». Експерти Світового банку засвідчують, що до 2050 р. частка світового виробництва Бразилії, Індії та Китаю буде становити 40 %²²⁹.

Отже, нова якість світової економіки полягає в тому, що високий рівень розвитку інноваційної сфери може бути притаманним не лише високорозвиненим економікам. І завдяки цьому феномену країни, що не входять до клубу високорозвинених, мають можливість увійти до нього за рахунок нарощування потенціалу інноваційної сфери та ефективності її функціонування. З огляду на це характерною сучасною тенденцією поліпшення інвестиційної привабливості економік світу є нарощування наукового потенціалу та їхніх інноваційних сфер (нарощування наукоємності світових економічних систем).

Українська ж реальність така, що наукоємність вітчизняної економічної системи постійно зменшується. Так, за матеріалами Держстату України, упродовж 2005—2013 рр. вона зменшилась з 0,99 до 0,70 % ВВП, а 2019 р. вже становила 0,43 % ВВП. Водночас наукоємність економіки ЄС 2019 р. становила 2,14% ВВП.

Тож Україна, маючи відповідні інноваційну сферу і науковий потенціал, повинна постійно їх нарощувати та активніше долучатись до перерозподілу світових інвестиційних потоків на свою користь. Реалізація же означеного можлива за впровадження в країні (навіть під час теперішньої російсько-української війни) нової ефективної

²²⁹ Human Development Report 2013. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World. P. 12—13. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/me/HDR-2013-Report-ENG.pdf> (дата звернення: 09.07.2024).

науково-центричної моделі державної інноваційної політики соціально-економічного поступу українського суспільства, за якої забезпечуватиметься нарощування потенціалів суспільних благ та готовності національної економічної системи до майбутнього наукоємного виробництва, конкурентоспроможний науково-інноваційний розвиток у повоєнний період.

Означене є вкрай актуальним як для сучасності, так і особливо для післявоєнної розбудови наукоємної української економіки. Інакше українське суспільство залишиться на цивілізаційних задвірках світового розвитку.

5.2. Включеність регіональних наукових центрів НАН України та МОН України у формування інноваційно сприятливого середовища для інвестиційної діяльності

У травні 2024 р. виповнилося 53 роки з дня заснування регіональних наукових центрів НАН України та МОН України (Центрів). За цей період ними було накопичено значний досвід вирішення нагальних науково-інноваційних проблем розвитку регіональних економік та національного господарського комплексу загалом. У цьому контексті важливо проаналізувати особливості діяльності зазначених Центрів через призму включеності їхніх інноваційних політик²³⁰ у сприяння інноваційному розвитку регіонів і поліпшення привабливості в них соціально-економічних умов для інвестиційної діяльності до початку війни і тимчасової окупації території України, бо деякі центри, що потрапили в окупацію, змушені були припинити діяльність (як Кримський) або переїхати на територію, підконтрольну урядові України (Донецький).

2013 року в Україні діяли шість регіональних наукових центрів, які формували особливості соціально-економічного розвитку усіх адміністративно-економічних регіонів країни: Північно-Східний (Полтавська, Харківська, Сумська області), Донецький (Донецька, Луганська), Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська), Південний (Одеська, Миколаївська, Херсонська), Кримський (АР Крим, м. Севастополь) та Західний регіональні наукові центри (Львівська,

---

²³⁰ Принципи державної інноваційної політики визначені Законом України від 04.07.2002 № 40-IV «Про інноваційну діяльність». *Відомості ВР України*. 2002. № 36. Ст. 266.

Івано-Франківська, Рівненська, Волинська, Чернівецька, Хмельницька, Тернопільська, Закарпатська області). Регіональні економіки, не охоплені жодним із регіональних наукових центрів НАН України і МОН України, були згруповані в умовний Центрально-Київський економічний район (м. Київ, Черкаська, Вінницька, Чернігівська, Київська, Житомирська області).

Авторські розрахунки рівня інноваційного потенціалу у розрізі регіональних економік за його складовими виявляють ту особливість, що, наприклад, інтегральні індекси результативності інноваційного потенціалу для м. Києва (1 ранг), Донецької (2 ранг), Харківської (3 ранг) та Дніпропетровської (4 ранг) областей суттєво вищі, ніж для Одеської (10 ранг) та Львівської (15 ранг) областей і АР Крим (12 ранг)²³¹. Отже, щоб виявити особливості інноваційної діяльності наукових центрів, які діяли у різних соціально-економічних і географічних умовах, та їхні державно-регіональні пріоритети, у вибірку було включено м. Київ та Донецький науковий центр на тій підставі, що вони мають найвищі (відповідно 1 та 2) ранги за рівнем інтегрального індексу результативності їхнього інноваційного потенціалу, а також різне географічне розташування. У вибірку доречно ще додати Південний та Західний наукові центри, бо інтегральні індекси результативності інноваційних потенціалів Одеської та Львівської областей суттєво нижчі за індекси Києва та Донецької області. До того ж Донецький, Західний та Південний наукові центри мають одну дату утворення.

Для виявлення рівня системності реалізації Центрами інноваційної політики обрано таке інформаційне джерело, як щорічний «Звіт про діяльність Національної академії наук України» (документ про найвагоміші досягнення її установ, ми проаналізували звіти за 2006—2011 рр.). Зрозуміло, що зазначені документи — це специфічні інформаційні матеріали, які не дають достатньо глибокого та повного уявлення про досліджувану проблему. Проте характер подачі матеріалів в них про сприяння Центрами вирішуванню проблем інноваційного розвитку регіонів і перелік напрямів, за якими це відбувається, систематизовано, тож вони дають змогу скласти уявлення про включеність наукових центрів в активізацію інноваційних процесів регіо-

²³¹ Головатюк В.М. Проблеми вимірювання й оцінки інноваційного потенціалу соціально-економічного середовища. *Наука та наукознавство*. 2010. № 3 (69). С. 43.

нальних економік, а також створюють інформаційне поле соціально-економічного середовища про територіальні особливості актуальності й нагальності цієї проблеми.

Досліджувані Звіти опубліковано за однією структурою викладення матеріалу, що уможливорює моніторинговий аналіз їхнього змісту. Треба зазначити, що, зважаючи на загальносвітову спрямованість економік на інноваційний розвиток та враховуючи суттєвий науковий потенціал України, у структурі Звіту логічним було б висвітлення основних положень моделі інноваційної політики розвитку економіки України саме у баченні НАН України, а також механізмів її реалізації через систему регіональних наукових центрів, що мають свою економічну спеціалізацію. Такий розділ мав би логічно та змістовно завершувати Звіт і відображати специфіку інноваційної політики НАН України у конкретний проміжок часу на основі особливостей, притаманних діяльності регіональних наукових центрів.

Так, наприклад, Донецьким науковим центром 2006 р.²³² проведена міжнародна науково-практична конференція «Роль територіальних форм організації науки у формуванні та реалізації сучасної регіональної науково-технічної та інноваційної політики в Україні». На засіданні Ради центру розглянуто питання «створення в Донецькій області регіонального центру інноваційного розвитку». Науковці підготували доповідь «Обґрунтування і пропозиції щодо побудови інноваційної інфраструктури в Україні та Донецькому регіоні», розробили «схему формування інноваційної інфраструктури», що передбачає «моніторинг інноваційного розвитку та конкурентних переваг регіону, розробку регіональних інноваційних стратегій, програм інноваційного розвитку регіону, створення мережі венчурних фондів».

2007 року²³³ на засіданні Ради центру розглянуто «пропозиції щодо активізації інноваційних процесів у виробничій сфері, розробки ефективного механізму фінансування інноваційного розвитку». Проведена Міжнародна науково-практична конференція «Напрями і моделі інноваційної діяльності у контексті міжнародної інтеграції».

---

²³² Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2006 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2007. 286 с. С. 259.

²³³ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2007 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2008. 280 с. С. 254, 255.

2008 року²³⁴ спільно з Донецькою облдержадміністрацією визначено пріоритетні напрями, розвиток яких найбільшою мірою характеризується інноваційною складовою: «нанотехнології, біотехнології, видобуток і використання шахтного метану, переробка твердих побутових відходів та відходів виробництва». Розроблена «Концепція інноваційного розвитку Донецької області до 2020 р.», визначено середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності на період до 2012 р. «Підписано угоду про співробітництво між Державним агентством України з інвестицій та інновацій, Донецьким науковим центром НАН України та МОН України та Донецькою обласною державною адміністрацією».

2009 року²³⁵ разом із Донецькою облдержадміністрацією проведено круглий стіл «Актуальні проблеми інноваційної діяльності Донецької області». На засіданні Ради центру розглянуто питання «Про створення наукового парку «Високі технології Донбасу» та міждисциплінарного науково-навчального центру «Конвергенція нано-, біо- та інфотехнологій для збалансованого регіонального розвитку». Розроблено заходи зі Східним регіональним центром інноваційного розвитку Державного агентства України з інвестицій та інновацій, «спрямовані на забезпечення наукової та організаційної підтримки впровадження програм і проєктів інноваційного розвитку регіону». Створено «Донецьку обласну раду молодих учених, визначено заходи щодо діяльності ради та розвитку інноваційної творчості молоді».

2010 року²³⁶ проведено виїзне засідання Ради центру та науково-координаційної ради Луганської області, «присвячене аналізу проблем і перспективам розвитку інноваційного потенціалу області». Підготовлено пропозиції «з розробки інноваційної моделі забезпечення ефективного використання регіональних ресурсів, стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів ринку праці та визначено пріоритети інноваційного розвитку області». За участю Центру розроблено «Регіональну концепцію та стратегію навчання протягом життя на

---

²³⁴ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2008 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2009. 300 с. С. 271.

²³⁵ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2009 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2010. 324 с. С. 295, 297.

²³⁶ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2010 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2011. 332 с. С. 299, 300.

2011—2015 рр.», «рекомендації з організації та стимулювання інноваційної діяльності персоналу на державних підприємствах з видобутку вугілля Донецької області». Проведено сесію «Інноваційна стратегія розвитку Донецького регіону», «визначено стратегічні орієнтири, пріоритети, ресурси та механізми інноваційного розвитку регіону». «В медичних установах впроваджено інноваційні розробки науковців регіону: метод прогнозування та профілактики атеросклерозу; біохімічний протез суглобів, виконаний із застосуванням нанотехнологій».

2011 року²³⁷ «сформовано банк даних інноваційних проектів і розробок наукових установ Центру».

Аналіз діяльності Західного наукового центру засвідчив, що 2006 р.²³⁸ увагу було приділено «питанням розбудови інформаційної інфраструктури регіону». Зокрема, створенню «інформаційно-аналітичної системи інформатизації», яка забезпечуватиме «моніторинг науково-інноваційного потенціалу», «розроблено напрями та механізми взаємовідносин між суб'єктами інноваційної та науково-технічної діяльності». Створено «регіональний промисловий технопарк» за участю Фізико-механічного інституту ім. Г.В. Карпенка НАН України, Національного університету «Львівська політехніка», Інституту проблем механіки і математики ім. Я.С. Підстигача НАН України.

2008 року²³⁹ на виїзному засіданні Ради центру у м. Луцьку спільно з керівниками місцевих органів державної влади та самоврядування розглядалися питання про «інноваційно-інвестиційні механізми регулювання розвитку прикордонної інфраструктури». Проаналізовано «стан та перспективи створення інноваційних структур в області», «важливість транскордонного співробітництва для розвитку інноваційної діяльності в прикордонних регіонах». Здійснено дослідження «науково-інноваційного потенціалу Львівщини», створено інтернет-ресурс, який «допомагає потенційним інвесторам відшукати наукомісткі розробки і дозволяє установам, що мають перспективні наукові розробки, здійснювати пошук інвесторів».

---

²³⁷Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2011 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2012. 334 с. С. 304.

²³⁸Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2006 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2007. 286 с. С. 261.

²³⁹Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2008 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2009. 300 с. С. 273.

2009 року²⁴⁰ Центр разом з Інститутом регіональних досліджень НАН України (нині ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України») та Національним університетом водного господарства та природокористування (НУВГП) створено «науково-навчальний центр з правами Відділення цільової підготовки магістрів за спеціальністю 8.000010 «Економіка довкілля і природних ресурсів». Його метою є «підготовка фахівців з актуальних напрямів розвитку науки і техніки із застосуванням інноваційних моделей організації навчального процесу та наукових досліджень шляхом об'єднання зусиль установ НАН України і НУВГП». Науково-навчальний комплекс «Економосвіта» розпочав розробку «проекту програми інноваційного розвитку Львівської області на 2010—2011 та наступні роки, яка має передбачити комплекс узгоджених заходів державної економічної політики на території Львівської обл., спрямованих на створення передумов для переходу Львівщини до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку».

2010 року²⁴¹, на виїзному засіданні Ради центру у м. Тернополі спільно з місцевими органами державної влади та самоврядування розглянуто напрями «діяльності наукового парку, створюваного на базі Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя, з метою забезпечення потреб регіону і суб'єктів господарювання в інформації, отриманій засобами дистанційного зондування Землі».

2011 року²⁴² на виконкомі Ради центру спільно з представниками львівської міської та обласної влади розглянуто питання «Про концепцію формування регіональної інноваційної системи». Львівській обласній державній адміністрації запропоновано стати замовником розроблення Регіональної цільової програми «Комерціалізація результатів важливих для регіону НДДКР через розвиток партнерства з малим і середнім бізнесом». На базі Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя відкрито науковий парк

²⁴⁰ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2009 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2010. 324 с. С. 298.

²⁴¹ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2010 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2011. 332 с. С. 301.

²⁴² Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2011 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2012. 334 с. С. 306.

«Інноваційно-інвестиційний кластер «Тернопілля», який сприятиме «інтеграції освіти, науки і виробництва для впровадження інноваційних та інвестиційних проєктів в напрямках енергозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії, екологічного моніторингу та аудиту, інформаційних комунікаційних систем зв'язку, визначення залишкового ресурсу конструкцій та міцності матеріалів».

Південний науковий центр 2006 р.²⁴³, на бюро Ради центру розглянув питання «інноваційного переозброєння промисловості регіону та механізмів просування вітчизняних технологій у виробництво», видання збірника «Інновації — Південному регіону» з пропозиціями «наукових установ регіону з актуальних проблем енергетики, машинобудування та обробки матеріалів, розвитку інформаційних технологій, виробництва хімічних та біотехнологічних продуктів, переробки та збереження сільськогосподарської продукції, охорони здоров'я та навколишнього середовища».

2007 року²⁴⁴ на засіданні Ради центру спільно з Науково-координаційною радою Херсонської області розглянуто «перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку Херсонської області». Визначені «пріоритетні напрями інноваційного розвитку області: суднобудування високотехнологічне та сільськогосподарське машинобудування, агропромисловий комплекс, зрошувальне землеробство тощо».

2008 року²⁴⁵ на виїзному засіданні Ради центру у м. Херсоні спільно з Науково-координаційними радами Херсонської та Миколаївської областей за участю керівників місцевих органів державної влади та самоврядування, розглянуто питання «функціонування Херсонського технологічного парку «Текстиль» та використання інноваційних підходів для розвитку діючих систем теплопостачання м. Миколаєва».

2009 року²⁴⁶ на засіданні Ради центру обговорено питання «перспектив інноваційного розвитку агропромислового комплексу Одеської області». Тривала робота зі створення «інноваційного середовища

---

²⁴³ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2006 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2007. 286 с. С. 265.

²⁴⁴ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2007 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2008. 280 с. С. 260.

²⁴⁵ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2008 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2009. 300 с. С. 277.

²⁴⁶ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2009 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2010. 324 с. С. 303.

в регіоні». Виїзне засідання Ради Центру у м. Миколаєві спільно з Науково-координаційними радами Херсонської та Миколаївської областей «розглянуло перспективи створення науково-технологічного парку «Морські інновації» та стан підготовки фахівців для морського і річкового транспорту вищими навчальними закладами регіону». Ухвалено рішення «про доцільність створення на базі Національного університету кораблебудування (м. Миколаїв) науково-технологічного парку «Морські інновації». Створено робочу групу з «розробки обґрунтування створення національного кластеру «Транзитний потенціал України» та рекомендацій щодо його подальшого ефективного функціонування».

На базі Фізико-хімічного інституту ім. О.В. Богатського НАН України налагоджено випуск «нових лікарських засобів (сублінгвальні таблетки «Бупрен ІС», препарат «Лантавіст» та ін.)».

2010 року²⁴⁷ «проведено I регіональний Форум трансферу технологій «Інновації. Інвестиції. Прогрес» за участю Представництва Європейського Союзу в Україні та представників посольств в Україні низки європейських країн». Науково-координаційна рада Миколаївської області «виконала значну роботу з розробки та реалізації Державної цільової програми розвитку інноваційної інфраструктури в Миколаївській області на 2009—2013 рр.». З метою «спільного розвитку технологічних та наукових можливостей підприємств і сприяння розвитку новітніх технологій було створено Національний інноваційний кластер «Родючість ґрунтів». Засновниками його стали Миколаївський державний аграрний університет, Інститут фізіології рослин і генетики НАН України, Державна наукова установа «Науковий центр екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу НАН України», ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського НААН України», Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова та Одеський державний аграрний університет.

За участю Центру організовано конкурс інноваційних проєктів у трьох номінаціях: «науково-технічні проєкти, екологічні проєкти та проєкти молодих вчених». Видано збірник «Важливі досягнення Південного регіону України в галузі фундаментальних, прикладних досліджень та інноваційної діяльності».

²⁴⁷Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2010 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2011. 332 с. С. 307.

2011 року²⁴⁸ на засіданні Ради центру обговорено питання «посилення інноваційної спрямованості наукових досліджень у регіоні».

Програма співробітництва установ НАН України та Київської міської державної адміністрації (КМДА) регулюється Договором про науково-технічне співробітництво, укладеним у 1998 р. з тематичним переліком робіт, затверджуваних щорічно²⁴⁹. Відповідно до нього співробітництво НАН України та КМДА 2006 р. здійснювалось за 35 проектами з загальним фінансуванням 3,5 млн грн. З метою заохочення молоді до інноваційної діяльності відбувся «Шостий загальноміський конкурс наукових проєктів молодих вчених «Інтелектуальний потенціал молодих вчених — місту Києву». Підписано «нову редакцію договору між НАН України і КМДА», де визначено пріоритети подальшого співробітництва. Підготовлено нові «пропозиції Академії щодо інноваційних проєктів, розроблених у ході співробітництва і готових для реалізації в м. Києві». За рішенням Київської міської ради від 13.07.2006 створено комунальне підприємство виконавчого органу Київради (КМДА) «Центр високих технологій та інновацій», завданням якого є «пошук, аналіз і відбір інноваційних пропозицій, проведення компетентної експертизи інноваційних проєктів та формування міського замовлення на впровадження завершених розробок на користь міського господарства Києва».

Співробітництво НАН України з КМДА 2007 р.²⁵⁰ здійснювалось за 20 раніше розпочатими проектами та сімома новими, із загальним фінансуванням приблизно 2,5 млн грн. ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України» (сучасна назва) завершила розробку «концептуальних положень економічної програми «Формування науково-промислових кластерів як основи інноваційного розвитку столичного регіону» у контексті реалізації Концепції Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008—2012 рр.». НАН України разом з Головним управлінням промислової, науко-

---

²⁴⁸ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2011 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2012. 334 с. С. 310.

²⁴⁹ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2006 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2007. 286 с. С. 267—269.

²⁵⁰ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2007 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2008. 280 с. С. 263—265.

во-технічної та інноваційної політики в Національному виставковому комплексі проведено виставку «Наука виробництву», у якій взяли участь 24 установи.

2008 року²⁵¹ співробітництво тривало за 25 проектами із загальною сумою фінансування 2,7 млн грн. Завершення робіт за 21 проектом науково-технічної спрямованості було перенесено на 2009 р. В Експоцентрі України в рамках «Всеукраїнського фестивалю науки, присвяченого 90-річчю НАН України, проведено виставку "Наука — виробництву"». В її роботі взяли участь 46 наукових установ Академії (представлено більше 60 розробок, що могли впроваджуватись в Києві як інноваційні проекти).

Протягом 2009²⁵², 2010²⁵³ та 2011 рр.²⁵⁴ співробітництво здійснювалось за окремими договорами без фінансування з боку КМДА. У Національному комплексі «Експоцентр України» в рамках III, IV та V Всеукраїнського фестивалю науки відбулись виставки спеціалізованого обладнання та технологій «Наука — виробництву». Щорічно в них брали участь 55—67 установ, організовано понад 250 заходів.

Отже, за результатами аналізування діяльності регіональних наукових центрів НАН України та МОН України на той час можна було говорити про наявність у країні ефективної багаторівневої національної інноваційної інфраструктури, яка охоплювала на всіх рівнях системи управління суб'єкти інноваційної діяльності будь-якої форми власності та формує мережі їхньої взаємодії задля забезпечення продуктивних інноваційних процесів інтенсивного економічного розвитку. Закон України «Про інноваційну діяльність» визначив інноваційну інфраструктуру як «сукупність підприємств, організацій установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, освітні тощо)». Тож можна вважати, що це багаторівнева система суб'єктів іннова-

---

²⁵¹ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2008 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2009. 300 с. С. 280—283.

²⁵² Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2009 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2010. 324 с. С. 306, 307.

²⁵³ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2010 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2011. 332 с. С. 310, 311.

²⁵⁴ Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2011 р. Ч. I. Київ: Академперіодика, 2012. 334 с. С. 314, 315.

ційної діяльності та мереж їхньої комунікації, що продукують нові знання і новації, трансформують їх у нові продукти та послуги, забезпечують їхнє розповсюдження й використання для примноження інноваційного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності економіки.

Особливості розвитку економік країн світу засвідчують, що інноваційна сфера є продуктивним фактором цього процесу. З'ясування фактичного стану та напрямів поліпшення ефективного розвитку взаємозв'язків науки з виробництвом здійснено В.М. Головатюком у дослідженні «Стан та проблеми інноваційного розвитку столичного регіону», проведеному 2007 р. за сприяння Головного управління промислової, науково-технічної та інноваційної політики виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). Експертами були керівники підприємств або їхні перші заступники.

У вибірку увійшло 69 промислових підприємств. З них 68 % становлять підприємства, середньоспискова чисельність персоналу яких становила 100—1000 штатних працівників. Проте лише 15,4 % досліджуваних підприємств, за оцінками їхніх керівників, перебували на стадії виживання, решта — на стадії різної інтенсивності розвитку. За сферами економічної діяльності: 16 % — підприємства машинобудування, 22 — приладобудування та телекомунікації, 9 — хімічної та фармацевтичної галузі, 20 — легкої промисловості, 13 — будівництва та деревообробки, 10 — харчової промисловості, 7 — галузі «інструменти й металообробка», 3 % — поліграфії.

Важливими детермінантами характеру інноваційної діяльності була включеність підприємств в інноваційну діяльність (табл. 5.4) та оцінка ними подальших перспектив свого розвитку за рахунок цієї діяльності (табл. 5.5). Як засвідчують результати дослідження, включеність підприємств в інноваційну діяльність була: вище середнього рівня — 16,7 %, середнього рівня — 41,0, нижче середнього рівня або зовсім відсутня — 33,4 %. Для 8,9 % підприємств керівники не змогли визначитись із відповіддю. Індекс включеності в інноваційну діяльність промислових підприємств становив $-0,167$.

Таблиця 5.4

Як Ви оцінюєте конкретну включеність Вашого підприємства в інноваційну діяльність? (%)

Оцінка	Загальна	За сферами економічної діяльності							
		Машинобудування	Приладобудування та телекомунікації	Хімічна та фармацевтична	Легка промисловість	Будівельна та деревообробна промисловість	Харчова	Інструменти та металообробка	Поліграфія
Висока	16,7	9	18	25	7	10	14	33	50
Середня	41,0	36	59	38	27	40	43	50	25
Слабка, відсутня	33,4	36	18	37	47	40	43	17	25
Не визначились	8,9	19	5	0	19	10	0	0	0
Індекс	-0,167	-0,27	0,00	-0,12	-0,40	-0,30	-0,29	0,16	0,25

Джерело: авторські дослідження

Таблиця 5.5

Чи пов'яже Ви перспективи розвитку свого підприємства з інноваційною діяльністю? (%)

Оцінка	Загальна	За сферами економічної діяльності							
		Машинобудування	Приладобудування та телекомунікації	Хімічна та фармацевтична	Легка промисловість	Будівельна та деревообробна промисловість	Харчова	Інструменти та металообробка	Поліграфія
Значною мірою	38,5	18	59	62	14	50	29	33	50
Середньою мірою	29,5	45	24	13	33	20	29	50	25
Малою мірою, не пов'язую	24,3	18	12	25	47	20	29	17	25
Не визначились	7,7	19	5	0	6	10	13	0	0
Індекс	0,142	0,00	0,47	0,37	-0,33	0,30	0,00	0,16	0,25

Джерело: авторські дослідження

Слабка загальна включеність промислових підприємств в інноваційну діяльність призвела до того, що перспективи розвитку свого підприємства пов'язували з інноваційною діяльністю на рівні вищому за середній лише 38,5 % їхніх керівників, на середньому рівні — 29,5,

нижче середнього рівня — 24,3 %. Індекс перспектив розвитку промислових підприємств переважно за рахунок інноваційної діяльності становив 0,142.

Отже, незадовільний стан включеності промислових підприємств в інноваційну діяльність і низькі оцінки перспектив розвитку за рахунок інноваційної діяльності, визначені їхніми керівниками, свідчили про неефективність інноваційної інфраструктури, що склалась тоді у соціально-економічному середовищі країни.

Індекс включеності в інноваційну діяльність за видами економічної діяльності досліджуваних промислових підприємств має позитивне значення лише для підприємств поліграфії та галузі «інструменти й металообробка» (табл. 5.4). У решти підприємств промисловості він негативний. А індекс оцінки перспектив розвитку за рахунок інноваційної діяльності, має негативне значення лише для підприємств харчової сфери діяльності (табл. 5.5). У решти досліджуваних підприємств цей індекс позитивний.

Хоча реальна включеність промислових підприємств в інноваційну діяльність характеризувалась досить низькими оцінками, перспективу розвитку своїх підприємств керівники все ж пов'язували із нею.

Проте ці оцінки мали б бути кращими, враховуючи, що у столиці сконцентровано найвищий в Україні науковий потенціал. Тому її інноваційний потенціал за рівнем інтегрального індексу переважав найнижчий рівень Закарпатської області у 4,9 раза, за інтегральним індексом людського капіталу — у 5,2 раза, а за насиченістю економічної діяльності інноваційними процесами — у 70,1 раза.

За матеріалами Головного управління статистики, у Києві 2010 р. виконанням наукових і науко-технічних робіт займалось 333 установи, серед них: 156 організацій академічного сектору науки, 147 — галузевого, 23 — вищої освіти і сім заводського сектору. В економіці Києва було зайнято 23 792 кандидатів та 5376 докторів наук. Частка інноваційних підприємств становила 23,9 % (найбільший показник серед регіонів України), у розвинених країнах таких підприємств у середньому більше 70 %. 2010 року у столиці питома вага інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції становила 7,7 % (по країні — 3,8 %). У цьому контексті логічно простежити,

як оцінювали керівники промисловості міста реальний рівень позитивного впливу інноваційної інфраструктури на їхній інноваційний розвиток (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Ступінь позитивного впливу чинників зовнішнього середовища на ефективність інноваційної діяльності підприємства

Зовнішній чинник	Ступінь впливу, %				Індекс
	Вище середнього	Середній	Слабкий	Не визначились	
Затребуваність продукції внутрішнім ринком	37,2	35,9	17,9	9,0	19,3
Оподаткування	47,5	20,5	16,6	15,4	30,9
Функціонування інноваційної інфраструктури поза підприємством	5,2	7,7	55,2	31,9	-50,0
Потреби зарубіжного ринку	20,5	24,4	29,4	25,7	-8,9
Наявність державного замовлення	20,5	12,8	47,4	19,3	-26,9
Фінансування, кредити	20,5	30,8	28,2	20,5	-7,7
Страхування ризиків	10,3	15,4	42,3	32,0	-32,0
Стандартизація і сертифікація	30,8	24,4	21,8	23,0	9,0
Захист інтелектуальної власності, ринок патентів і послуг	16,6	21,8	32,0	29,6	-15,4
Поставка матеріалів і комплектуючих	39,8	24,4	18,0	17,8	21,8
Відносини з великими фірмами і замовниками	30,8	30,8	16,6	21,8	14,2

Джерело: авторські дослідження

За оцінками керівників підприємств, позитивний вплив інноваційної інфраструктури соціально-економічного середовища столиці на ефективність їхньої інноваційної діяльності практично відсутній. Лише 8 % експертів відзначали середній рівень такого впливу, відсутність впливу взагалі чи слабкий вплив — 55 % опитаних. Тільки 5 % експертів назвали вищим за середній рівень впливу інноваційної інфраструктури на позитивний розвиток інноваційної діяльності підприємства, а 32 % не змогли визначитись щодо цього. Вказували також на слабкий позитивний вплив державного замовлення (47,4 %), захисту інтелектуальної власності, ринку патентів та послуг (32,0), зарубіжного ринку (29,4 %). Позитивний вплив вище від середнього

рівня на ефективність інноваційної діяльності промисловості столиці мала система оподаткування (47,5 %), поставка матеріалів і комплектуючих (39,8), затребуваність продукції внутрішнім ринком (37,2), стандартизація і сертифікація продукції (30,8) та стосунки з великими фірмами і замовниками (30,8 %). Серед факторів внутрішнього середовища позитивний вплив вище середнього рівня на ефективність інноваційної діяльності підприємств справляли: кваліфікація робітників (48,7 %), технічний стан устаткування (41,1), психологічний клімат у колективі (35,9), мотивація фахівців (30,8), заділ науково-технічних розробок для інновацій (30,7 %) (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Ступінь позитивного впливу чинників внутрішнього середовища на ефективність інноваційної діяльності підприємства

Зовнішній чинник	Ступінь впливу, %				Індекс
	Вище середнього	Середній	Слабкий	Не визначились	
Підготовленість фахівців у галузі: маркетингу	29,5	25,6	23,1	21,8	6,4
патентно-правових питань комерційної діяльності	15,3	20,5	37,1	27,1	-21,8
зовнішньоекономічних зв'язків	24,4	32,1	17,9	25,6	6,5
спеціальних науково-технічних знань	20,5	23,1	28,2	28,2	-7,7
Мотивація фахівців	26,9	28,2	16,7	28,2	10,2
Організація навчання фахівців	30,8	28,2	19,3	21,7	11,5
Кваліфікація робітників	16,7	34,6	23,1	25,6	-6,4
Психологічний клімат в організації	48,7	24,4	8,9	18,0	39,8
Авторський супровід проєктів	35,9	32,1	10,3	21,7	25,6
Відповідність структури організації потребам її інноваційної діяльності, охоплюючи інформаційне забезпечення	24,3	20,5	32,0	23,2	-7,7
Технічний стан устаткування	26,9	29,5	17,9	25,7	9,0
Заділ науково-технічних розробок для інновацій	41,1	25,6	14,1	19,2	27,0
	30,7	26,9	19,3	23,1	11,4

Джерело: авторські дослідження

Слабкий позитивний вплив мали: підготовленість фахівців з патентно-правових питань (37,1%), авторський супровід проєктів (32,0) та підготовленість фахівців із зовнішньоекономічних зв'язків (28,2%).

Отже, навіть із означених особливостей оцінки впливу інноваційної інфраструктури на ефективність інноваційної діяльності промисловості столичного регіону можна було скласти уявлення про напрями поліпшення взаємодії сфери науки та виробництва.

Невтішну оцінку отримала тоді галузева наука стосовно розробок, які нею були здійснені для промислових підприємств столиці. Їхній задовільний рівень визнали 46 % експертів, незадовільний чи поганий — 22, високий — лише 6, а 26 % не визначились щодо цього питання. Великий відсоток незадовільних оцінок проти високих, а також велика частка тих, хто не зміг визначитись, призвели до того, що наявність задовільного рівня ділових відносин між виробництвом і галузевою наукою визнали лише 31 % експертів. Слабкий їхній рівень чи відсутність взагалі відмітили 45 % експертів, на рівень вище задовільного вказали 17 %, не визначились 7 % опитаних.

Слабка ділова співпраця виробничників і науки спричинила те, що достатність заділу, створеного за рахунок уже отриманих розробок і винаходів за замовленнями або придбаних на ринку і необхідних для оновлення продукції, котра випускається, та тих технологій, що використовуються для інноваційної діяльності, 50,0 % керівників промислових підприємств оцінили як погану або взагалі відсутню. Щодо закордонних науково-технічних розробок і винаходів оцінка ще критичніша — 78,2 %.

Можливості підприємств з упровадження різних видів інноваційної діяльності наведені у табл. 5.8. Найпроблемнішою серед них є патентний пошук і патентування за кордоном: 42,3 % виробничників можливості цього виду діяльності оцінили як «погані» або «взагалі відсутні», лише 24, 4 % — як «задовільні» або «добрі». Можливості пошуку інвесторів як «добрі» або «задовільні» оцінили 41,0 % експертів, як «погані» або «відсутні» — 35,8 %. Можливості інформаційного забезпечення інноваційних розробок назвали «задовільні» або «добрі» 38,4 % експертів, «погані» або «відсутні» — 32,0 %.

**Які можливості має ваше підприємство, організація
для проведення таких видів інноваційної діяльності? (%)**

Вид інноваційної діяльності	Погані або відсутні	Задовільні	Добрі
Вирішення питань про захист інтелектуальної власності у своїй країні	30,8	25,6	14,1
Патентний пошук і патентування за кордоном	42,3	14,1	10,3
Експертиза проєктів	29,5	28,2	11,6
Сертифікація продукції	10,2	26,9	39,8
Інформаційне забезпечення інноваційних розробок	32,0	21,8	16,6
Участь у виставках	7,7	19,2	51,3
Вивчення ринку (маркетинг)	11,5	29,5	34,7
Пошук інвесторів	35,8	25,6	15,4
Випуск партії «зразка»	17,9	24,4	39,7
Пошук можливості постановки продукції на виробництво	14,1	21,8	37,2
Організація виробництва	6,4	16,7	53,9

Джерело: авторські дослідження

Найкращі можливості були для участі у виставках (70,5 %), сертифікації продукції (66,7), випуску партії «зразка» (64,1), постановки продукції на виробництво (59,0), вивченні ринку (64,2 %).

Загалом серед реалізованих підприємствами виробничих інновацій упродовж 2005—2006 рр. радикальні (принципово нові вироби і технології) для 11,5 % підприємств становили приблизно половину, для 14,1 % — більше половини. Для решти підприємств зазначені інновації були відсутні. Комбіновані інновації (нові поєднання вже відомих елементів) для 23,1 % підприємств становили половину від усіх інновацій, для 11,5 % — більше половини. Для решти підприємств вони були відсутні. Модифіковані інновації (поліпшення або доробка наявних виробів і технологій) для 17,9 % підприємств становили половину від загальної кількості інновацій, для 19,2% — більше половини. Для решти підприємств були відсутні.

Важливу роль у сприянні поліпшенню ефективності інноваційної діяльності відіграє загальний рівень інноваційної культури соціуму. На те, що вона вирішально або суттєво впливає на інноваційну активність підприємства, вказав 51 % експертів, середньою мірою — 33, незначною мірою або взагалі не впливає — 5, не визначились — 11 %.

Утім, 58 % експертів визнали на своїх підприємствах середній рівень інноваційної культури у працюючих, рівень вище від середнього — 15 %, низький або дуже низький — 18, не визначились — 9 %.

Виконаний аналіз включеності регіональних наукових центрів НАН України і МОН України у формування інноваційно-сприятливого соціально-економічного середовища для інвестиційної діяльності відбиває суттєвий обсяг виконаної ними роботи станом на 2012 р. Загалом вона відповідала принципам державної інноваційної політики, визначеним Законом України «Про інноваційну діяльність», і спрямована на поліпшення інвестиційної привабливості соціально-економічних середовищ територій, що опікуються Радами центрів та національного господарського комплексу. Проте особливості інноваційної політики Центрів, їхня місцева соціально-економічна специфіка інноваційних конкурентних переваг та інвестиційної привабливості в заходах, описаних у щорічних звітах НАН України, не простежуються достатньо.

Глобалізованість конкуренції зумовлює те, що інвестиційна привабливість усе більше визначена (за М. Портером, Дж. Даннінгом та ін.) «особливими знаннями, навичками й рівнем інновацій», які мають саме «місцеве походження». Вірність «місцевому співтовариству», місцевий патріотизм, створює таку «атмосферу» унікальних (специфічних) переваг, коли іноземні фірми змушені конкурувати не з окремими компаніями, а з «усією субкультурою» конкретного регіону, що є найтривкішою та практично неповторюваною конкурентною перевагою. На той час у такому концепті інноваційної політики Центрів були недостатньо ефективними.

Однак документи, що регламентували їхню роботу, визначали специфічні для них державно-регіональні (середньострокові загальнодержавного рівня за Законом України від 08.09.2011 № 3715-VI «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні») пріоритетні напрями діяльності та зобов'язували відповідно до них розробляти інноваційну політику. Системна спрямованість роботи Центрів могла удосконалювати методологічну та технологічну базу кластерного розвитку інноваційного потенціалу національної економіки. Так, згідно з постановою / наказом Президії НАН України та Колегії Міннауки України від 25.02.1998 № 45 «Про діяльність регіональних наукових

центрів НАН України і Міннауки України»²⁵⁵, серед найпріоритетніших напрямів діяльності кожного Центру можна виокремити специфічні державно-регіональні, зокрема для:

— Донецького наукового центру — структурна перебудова паливно-енергетичного, металургійного та машинобудівного комплексів, екологічна та технологічна безпека вугледобування;

— Західного наукового центру — енергозбереження, вирішення проблем зменшення пікових навантажень в електромережах, виробництво калійних добрив і збагачення руд, покращання родючості сільськогосподарських угідь;

— Південного наукового центру — забезпечення ефективного розвитку морегосподарської інфраструктури та використання нею стратегічно важливих для держави функцій на морі;

— Північно-Східного наукового центру — розробка і впровадження у виробництво маловідходних і безвідходних екологічно чистих наукоємних технологій для машинобудівного комплексу, розробка нових матеріалів для машинобудування, медицини, металургійної та будівельної галузей промисловості на основі досліджень наукових проблем керамічного матеріалознавства;

— Придніпровського наукового центру — підвищення ефективності роботи гірничо-металургійного комплексу за рахунок розробки та впровадження нової техніки і сучасних технологій;

— Кримського наукового центру — розвиток рекреаційно-туристичного комплексу, раціональне використання ресурсів Чорного та Азовського морів, впровадження відновлювальних нетрадиційних та вторинних джерел енергії.

Показово, що цей документ досі чинний і не відредагований відповідно до кардинальних змін в Україні.

Наведені державно-регіональні специфічні пріоритетні напрями діяльності Центрів вписувались тоді у пріоритетні напрями інноваційної діяльності, визначені Законом України від 16.01.2003 № 433-IV (втратив чинність), а також принципово відповідають стратегічним пріоритетним напрямам інноваційної діяльності на 2011—2021 рр. (Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»). Отже Центри могли б забезпечити системність державної

---

²⁵⁵ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0045550-98#Text> (дата звернення: 02.06.2024).

інноваційної політики у сенсі кластерного розвитку інноваційного потенціалу.

Доречно відмітити, що за наявної системи (станом на 2014 р.) діючих регіональних наукових центрів та управління ними інноваційний розвиток Черкаської, Вінницької, Чернігівської, Київської та Житомирської областей (умовний Центральньо-Київський економічний район) залишається поза увагою інноваційної політики Центрів, що порушує цілісність інноваційного розвитку національної економіки, а тому потребує окремого врегулювання.

У контексті удосконалення механізмів управління інноваційною політикою Центрів доцільним було б в їхній роботі більшу увагу приділяти інноваційній сфері. І, відповідно до концепції *INNO*-метрики, спрямовувати її вплив на зміну місцевої структури зайнятості у напрямі збільшення питомої ваги *R&D* зайнятості в загальній структурі та збільшення асортименту випуску високотехнологічної товарної продукції, що є ознаками інноваційності економіки.

Окрім того, концепція моделі інноваційної політики «наздоганяючого розвитку» теоретично не виправдана, про що свідчать міжнародні дослідження. У сучасній інноваційній політиці ЄС отримала розвиток нова концепція «спільних інновацій», на основі якої створюється нова прогресивна інноваційна політика, що передбачає вже інше ставлення до держави та створення інновацій і для «задоволення державного попиту»²⁵⁶. Центр європейських політичних досліджень упродовж лютого-березня 2011 р. провів експертне дослідження щодо можливих напрямів удосконалення інноваційної політики ЄС на основі обговорення її пріоритетних завдань. У ньому взяли участь галузеві експерти, які вважали інноваційний розвиток одним із своїх професійних завдань, учені та чиновники, %: представники державних адміністрацій — 15, бізнесу — 56, консультаційних послуг — 4, засобів масової інформації — 7, інших професій — 18.

Виявилось, що інноваційна політика ЄС не повною мірою відповідає потребам промисловості (в основному або повністю згодні із цим 74,1 % експертів), інноваційна політика США та Японії ефективніша за інноваційну політику ЄС (в основному або повністю згодні 74,0 %

²⁵⁶ Ниббе Д. Инновационная политика будущего. С. 16. URL: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Governments-and-innovation-report-RU/\\$FILE/Governments-and-innovation-report-RU.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Governments-and-innovation-report-RU/$FILE/Governments-and-innovation-report-RU.pdf)

експертів), інноваційна політика ЄС приділяє надто багато уваги конкуренції і надто мало — стимулюванню інвестицій (в основному або повністю згодні 81,5 % експертів), недостатня мобільність робочої сили — одна із головних перешкод на шляху підвищення конкурентоспроможності ЄС (в основному або повністю згодні 59,2 % експертів). Тому інноваційну політику ЄС потрібно реформувати (в основному або повністю згодні 81,4 % експертів)²⁵⁷.

Ураховуючи наявний кадровий і науково-організаційний потенціал регіональних наукових центрів і принципи їхнього функціонування, доцільно було б внести зміни до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», які б регламентували їхню діяльність у напрямі кластерного розвитку інноваційного потенціалу економіки, та запровадити відповідну модель державного управління інноваційною політикою, представлену на рис. 5.1.

Особливості пропонованої концепції, яка може бути використаною для впровадження ефективних механізмів та інструментів нарощування науково-інноваційного потенціалу розбудови наукоємної національної економічної системи у повоєнний період.

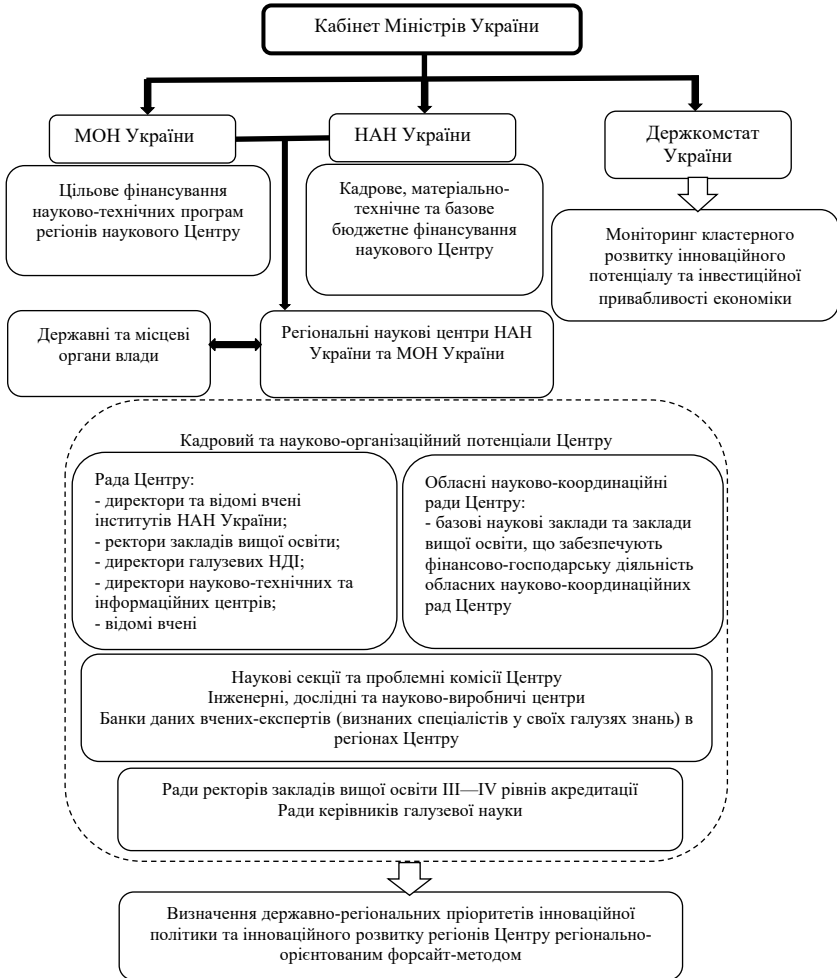
Пропонована концепція управління державною політикою кластерного розвитку інноваційного потенціалу передбачає підвищення ефективності вже діючої науково-організаційної системи регіональних наукових центрів НАН України та МОН України на напрацьованих механізмах фінансування та в рамках чинного законодавчого поля державної інноваційної політики, але за іншими організаційно-інституційними принципами.

Це означає, що для забезпечення динамічного й ефективного управління кластерним розвитком інноваційного потенціалу, своєчасного корегування здійснюваної державної науково-технологічної та інноваційної політики слід організовувати в системному поєднанні визначення державно-регіональних пріоритетів інноваційної діяльності Центрів форсайт-методом і моніторинг кластерного розвитку інноваційного потенціалу економіки.

2. Удосконалення механізму управління державною інноваційною політикою потрібно здійснювати за принципом, коли визначення державно-регіональних пріоритетів інноваційної діяльності Центрів

---

²⁵⁷ Там само. С. 34.

Рис. 5.1. Концептуально-орієнтована модель управління державною політикою кластерного розвитку інноваційного потенціалу та покращанням інвестиційної привабливості соціально-економічного середовища економіки

Джерело: авторська розробка за матеріалами, що регламентують діяльність Центрів

відбуватиметься на основі регіонально орієнтованого форсайт-методу у контексті кластерного розвитку інноваційного потенціалу національної економіки.

3. Інноваційна результативність Центрів має відбиватись у регіональних показниках загальнодержавного моніторингу інноваційного потенціалу, який доцільно здійснювати на базі Держкомстату України.

Вивчення роботи Центрів дає можливість зробити висновок, що їхні Ради володіють необхідним кадровим, фінансовим, та науково-організаційним потенціалами, щоб запропонована модель могла працювати. Держкомстат України теж має відповідну базу для моніторингу інноваційного потенціалу за регіональними економіками країни.

Викладені результати аналізування діяльності Центрів протягом 2006—2011 рр. у тодішніх реаліях національної економіки та емпіричні дослідження свідчать, що система функціонування регіональних наукових центрів НАН України та МОН України могла бути основою створення ефективного механізму інноваційної політики інвестиційного спрямування, якщо б формувалась на визначенні державно-регіональних пріоритетів кластерного розвитку інноваційного потенціалу. Чинна тоді національна інноваційна політика слабо сприяла поліпшенню ефективності економіки країни за рахунок інноваційного фактора.

Базуючись на положеннях вищеозначеного дослідження, доцільно зазначити, що для української економічної системи вкрай актуальною є проблема розробки та впровадження нової ефективної моделі державної науково-інноваційної політики, спрямованої на нарощування наукоємного потенціалу повоєнного українського господарства у контексті вдосконалення та подальшого розвитку мережево-кластерної моделі функціонування системи Регіональних наукових центрів НАН України та МОН України. Означена модель функціонування Регіональних наукових центрів НАН України та МОН України може стати національним економіко-організаційним локомотивом реалізації моделі системно-кластерної політики стратегічного наукоємного розвитку вітчизняної економічної системи, яка буде спроможною забезпечити країні в повоєнний період гідні міжнародну конкурентоспроможність і добробут українського суспільства.

5.3. Конкурентоспроможність малих міст України: проблеми, шляхи вирішення²⁵⁸

У сучасних умовах одним із першочергових завдань розвитку території будь-якого рівня (зокрема малого міста) можна віднести підвищення її конкурентоспроможності. Конкуренція змушує території якомога повніше використовувати той загальний потенціал, який вони мають. Оцінити конкурентоспроможність можна на основі визначення наявності та рівня розвитку складових потенціалів, оцінка яких допоможе підвищити ефективність їх використання та сприятиме загальному підвищенню рівня конкурентоспроможності міста.

Як показує сучасна практика, зручне географічне розташування, наявність корисних копалин чи багата історія сьогодні не є єдиними факторами конкурентної переваги території, отже, не завжди гарантують економічний успіх. Щоб знайти свою нішу — економічну і культурну, вітчизняним територіям (регіонам, містам, малим містам) необхідно впроваджувати маркетингові технології.

Найважливішим інструментом сталого розвитку малих територій є стратегічне планування на локальному рівні. Воно передбачає: узгодження групових інтересів у суспільстві; ідентифікацію проблем та потенціалів розвитку території, а також інших наявних ресурсів; визначення цілей і завдань розвитку; розробку підходів і напрямів довгострокового розвитку на основі вибору варіантів найефективнішого використання потенціалів та ресурсів; формування програм і проєктів.

Саме правильно організований маркетинг і формування привабливого бренду території, що відображає її туристичний потенціал, виробничу, наукову чи іншу ідентичність, за інших рівних умов можуть залучити зарубіжні інвестиції, збільшити приплив туристів.

Брендинг територій — стратегія підвищення конкурентоспроможності міст, областей, регіонів, географічних зон та держав з метою завоювання зовнішніх ринків, залучення інвесторів, туристів, нових

²⁵⁸ Розділ укладено на основі дослідження, виконаного й оприлюдненого в рамках теми «Науково-методичне забезпечення розробки принципів, алгоритмів та інформаційно-комунікаційних технологій формування і реалізації проблемно-орієнтованих стратегій та програм соціально-економічного розвитку (з апробацією на базі пілотних регіонів)», (заключений звіт про виконання проєкту за цільовою програмою наукових досліджень Відділення інформатики НАН України «Фундаментальні засади створення перспективних інформаційно-комунікаційних технологій», постанова Бюро Відділення інформатики НАН України від 10.11.2011 № 2).

мешканців і кваліфікованих мігрантів. Брендинг спрямований на подолання дефіциту матеріальних та нематеріальних ресурсів у регіоні, в його основі лежить ідея донесення до широкого загалу уявлення про унікальність території.

Оцінка конкурентоспроможності — це оцінка якості життя населення на певній території, привабливості території для мешканців, підприємців, інвесторів, туристів. Основою конкурентного потенціалу є конкурентні ресурси — матеріальні та нематеріальні ресурси території, які мають ринкову цінність або сприяють приверненню уваги цільових споживачів до міста, підвищенню попиту на інші елементи міста і можуть бути використані в конкурентній боротьбі.

Головними особливостями проведення стратегічного планування розвитку малих територій є максимальне залучення різних цільових груп до процесів планування, економічна оцінка соціального, економічного та екологічного потенціалу територій у розрізі сільських адміністрацій, а також застосування економіко-математичної моделі для формуванні оптимального набору економічних, соціальних та екологічних проєктів розвитку.

Можна виділити такі основні напрями розвитку малого міста: створення пільгових умов інвестицій у виробничу сферу малих міст; розвиток переробки продукції сільського господарства; модернізація основних виробничих фондів; розвиток інноваційних технологій, інформаційної інфраструктури; підвищення кваліфікації персоналу, розвиток системи профільної освіти тощо²⁵⁹.

В умовах глобалізації та з огляду на процес підготовки до входження України в єдиний європейський економічний простір актуалізуються питання щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Традиційні інструменти її розвитку не відповідають повною мірою новим умовам господарювання, викликам зовнішнього середовища та не дають змоги вирішити проблему конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на світовому ринку.

Потребують удосконалення наявні, а запровадження та бурхливого розвитку — нові інструменти підвищення конкурентоспроможності

²⁵⁹ Сенченко В.В. Кластеризація та інформаційні мережні технології як складові основних рушійних сил і детермінант конкурентоспроможності регіонів, малих та середніх міст України. Матеріали VII форуму «Трансфер технологій та інновації: конкурентоспроможна економіка і сталий розвиток» (м. Київ, 24—25 жовт. 2013 р.) / відп. ред. В.С. Шовкалюк. Київ, 2013. 352 с. С. 262—267.

національної економіки. Саме таким відносно новим і прогресивним інструментом прийнято вважати кластеризацію.

Кластеризація набуває широкого визнання у світі як основний інструмент розвитку конкурентоспроможності, стимулювання інновацій, залучення інвестицій, створення нових технологій. Досвід розвинених країн свідчить, що можливості кластерного підходу використовують для вирішення завдань, спрямованих на підйом економіки окремих галузей і регіонів. Кластери залучають набагато більше інвестицій, ніж окремі (поодинокі) компанії. Цьому, як правило, сприяють мультиплікативне підсилення дій підприємств, які об'єднуються для досягнення спільної мети — підвищення індивідуальної конкурентоспроможності на основі використання сумарних конкурентних переваг.

«Стратегія 2020» Європейського Союзу поставила своїм завданням досягнення цілей зайнятості, продуктивності та соціальної злагоди і тому охоплювала як стимулювання розвитку інформаційних технологій, нарощування конкурентоспроможності, так і «соціальне» зростання, тобто зростання зайнятості, формування умов для професійного росту, розвиток освіти та перекваліфікації, доступність навчання, зменшення диференціації доходів, боротьбу із бідністю, досягнення соціальної і територіальної згоди²⁶⁰. Характерною рисою інноваційної політики ЄС є важливість вирішення не просто регіональних аспектів соціального спрямування інноваційного розвитку, а врахування соціальних потреб, інтересів і запитів громад, жителів конкретних міст, селищ тощо.

Сьома рамкова програма ЄС (РП7), як порівняти із попередньою, була більше орієнтована на розвиток досліджень, покликаних підвищити економічну ефективність і конкурентоспроможність Єврозони. Соціальні напрями досліджень у ній не малозначимі. Кожен із напрямів дослідження РП7 має соціальний ефект для суспільства та громадян і ефект для дослідників. Отже, у межах формування та розвитку інноваційної політики ЄС можна прослідкувати наявність комплексного загального підходу щодо її соціальної спрямованості,

---

²⁶⁰ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of Regions. Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union. SEC (2010) 1161. Brussels, 6.10.2010. URL: http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication_en.pdf#view=fit&pagemode=none

що зумовлено наявністю низки соціальних проблем національного характеру, які стають спільними для усіх членів ЄС через дії загальних закономірностей розвитку країн, об'єктивних економічних законів і суперечностей соціально-економічного розвитку та збільшенням глобалізації, що сприяє стиранню національних границь й усупільненню соціальних проблем²⁶¹.

Учені відмічають основні тенденції в розвитку міст Європи: з однієї сторони — децентралізація, зростання економічних можливостей, з іншої — глобалізація економіки, підвищення ролі міждержавного рівня в ухваленні рішень. За цих умов зароджується нове явище: міста стають *містами-підприємцями*. Усе частіше їх розглядають як квазіпідприємства, що активно розпоряджаються своїми ресурсами для підвищення конкурентоспроможності в економічній, соціальній і природній сферах з метою залучення інвестицій та населення, здатні об'єднати, мобілізувати місцеві соціальні, економічні, політичні ресурси. Термін «конкурентоспроможність», котрий раніше використовували насамперед для оцінки діяльності підприємств, зараз застосовують і для груп підприємств, міст, регіонів і держав. Конкурентоспроможність території розглядають як одну із найважливіших тем у регіональній та міській економіці. Щоб зробити місто конкурентоспроможним, треба надати необхідні локалізаційні умови та сприяти конкурентоспроможності підприємств, що діють у місті. Конкурентоспроможність міста (у сенсі економічної потужності) залежить від конкурентоспроможності фірм, які розміщені в ньому. Тому привабливість міста є синонімом його конкурентоспроможності як місця розміщення не тільки підприємств в умовах глобалізації, підвищення ролі кваліфікованих кадрів та інновацій, але і населення, що є важливим ресурсом, котрий місто може надати підприємствам.

Існує багато індикаторів конкурентоспроможності міста — зміна сумарної доданої вартості у промисловості, роздрібно-товарообігу та сукупної вартості бізнес-послуг; зростання доходів у місті; зростання продуктивності; (здатність економіки міста створювати більше продуктів праці за даної кількості ресурсів) і зайнятості (використання людських ресурсів). Ми вважаємо, що основними, найприйнятнішими

---

²⁶¹ Яцишина І.В. Інноваційна стратегія євроспільноти: соціальний вимір. *Ефективна економіка*. 2013. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=3&y=2013> (дата звернення: 20.07.2024).

для вимірювання конкурентоспроможності міст України можна вважати такі індикатори: *продуктивність (ефективність), зайнятість, рівень (якість) життя*.

Як основні загальні фактори конкурентоспроможності міста вчені розглядають: зміни у співвідношенні секторів економічної діяльності міста, характеристики компаній (форми власності, величина фірм тощо), середовище, у якому здійснюється бізнес, здатність до інновацій та навчання, кваліфікована робоча сила та її вартість, доступність сучасної комунікаційної мережі, привабливість довкілля, сприятливі умови міської та регіональної політики. М. Портер називає чотири елементи, що пояснюють економічний розвиток міста або регіону: стратегічне (геополітичне) розміщення, попит на місцевому ринку, інтеграція з місцевими «кластерами», людські ресурси.

У процесі обговорення поняття «конкурентоспроможність» виникає питання про територіальну конкуренцію. Це поняття вчені інтерпретують по-різному: конкуренція між певними видами діяльності або ринками, котрі діють з території міст; конкуренція між характеристиками міст та їхнім соціальним капіталом, наприклад, інфраструктурою, кваліфікованими кадрами. Територіальною конкуренцією називають також діяльність груп, що оперують від імені міста щодо його розвитку як місця розміщення економічної діяльності в конкуренції з іншими територіями. Особливо актуальною ця теорія стає у зв'язку із підвищенням ролі міського управління, що більшою мірою проявляється в розвинених країнах, проте набуває поширення і в країнах з перехідною економікою та тих, що розвиваються. Політика міського розвитку повинна створювати умови для підсилення «конкурентної переваги» міста через маніпуляції атрибутами, котрі збільшують цінність території для розміщення різноманітних видів діяльності.

Аналогічні проблеми та тенденції розвитку притаманні і для малих міст, які мають велике значення для спадщини та економіки регіонів, а також для суспільства загалом. Вони є важливими центрами соціального, культурного та економічного життя, взаємодіють із селами, сільськими районами, великими містами. Малі міста як найпоширеніший вид міських поселень є специфічною територіальною системою, що характеризується, крім кількісних поселенських показників, такими особливостями: вузькофункціональним напрямом розвитку господар-

ської системи, винятковою роллю в інтеграції просторового розвитку довколишніх сільських поселень, підсиленими можливостями використання потенціалу територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування, обмеженим власним ресурсним потенціалом для забезпечення розвитку міської системи²⁶².

Малі міста стикаються з проблемою змін або втрат своїх функцій, які переходять до більших центрів. Багатьом загрожує поглинання великими містами та агломераціями. Подальша концентрація у великих містах ресурсів та населення робить мегаполіси як з екологічної, так і з економічної сторони, мало придатним для гармонійного розвитку людини середовищем, призводить до все більшої перевитрати фінансових, зокрема державних коштів. У контексті домінування мегаполісів у сучасному світі роль і значення невеликих міст для життя людей недооцінена. Проте інноваційний розвиток малих міст міг би відкрити нові перспективи для молоді, дати дохід і перспективи. Нові технології та інші можливості, створені цивілізацією, мають глибинні величезні можливості. Це поки що мало усвідомлено, до того ж не вистає розуміння того, як ініціювати цей шлях.

Розвиток малих міст є одним із основних напрямів регіональної, економічної та соціальної політики країн з високим рівнем життя: США, Великої Британії, Франції, Японії та ін. Починаючи з 1993 р. Організація об'єднаних націй з промислового розвитку (*UNIDO*) за допомогою Відділення з розвитку приватного сектору (*Private Sector Development Branch*) підготувала пакет рекомендацій, щоб допомогти урядам європейських країн та європейському приватному бізнесу взаємодіяти в розробці й упровадженні програм розвитку кластерів і мереж малих підприємств. Унаслідок Європейської конференції щодо малих міст, яка відбулась у м. Ретц (Австрія) 2005 р. під керівництвом Європейської Ради сіл і малих міст (*ECOVAST*), на базі досвіду роботи Великої Британії з малими торговими (ярмарковими) містами виник проєкт *ASSET* — Рух за посилення малих європейських міст.

Малі міста України (міста з населенням не більше 50 тис. осіб) становлять 75 % загальної кількості міст, значна частина їх є адміністративними центрами районів. В Україні станом на 01.01.2010 нарахову-

---

²⁶² Панухник О.В. Теоретичні аспекти дослідження малих міст як складової частини територіально-господарської системи регіону. *Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України*. Зб. наук. праць. 2000. Вип. 4. С. 120—126.

валось 366 малих міст, де проживало 6,4 млн осіб (14 % населення країни)²⁶³. Більшість малих міст України характеризувались низьким рівнем соціально-економічного розвитку, були депресивними, з низьким рівнем ділової активності.

Найгострішими проблемами соціально-економічного розвитку малих міст України тоді були: недостатній рівень соціального розвитку; відсутність джерел формування фінансових ресурсів; обмеженість економічної бази, нестабільність функціонування виробничих підприємств, низький рівень розвитку містоутворювальної бази, ринку праці та інфраструктури; технологічна відсталість більшості промислових підприємств, високий рівень зносу основних фондів; скорочення чисельності населення; монофункціональна спеціалізація, недостатній розвиток транспортних зв'язків із сільськими населеними пунктами в зоні впливу малого міста; недостатнє забезпечення телефонним зв'язком; недостатні можливості комп'ютеризації закладів і підприємств.

Станом на 2013 р. не було належного фінансування програм соціально-економічного та культурного розвитку територіальних громад малих міст, механізми надання державної підтримки малих міст виявилися неефективними.

Попри важливість розвитку малих міст України, їхні проблеми не знаходять достатнього розв'язання в рішеннях і діях органів державної влади. Це пояснюється загальнодержавністю ухвалених заходів і відсутністю їх цільової орієнтації на конкретні малі міста. Проведення економічних реформ не призводить до позитивних зрушень. Дія «Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011—2015 рр.» втратила чинність, а стан розвитку малих міст залишається незадовільним.

Сучасне високотехнологічне виробництво може базуватись тільки на процесах інтеграції наукових, інноваційних і виробничих підприємств різних типів. Науково-технічний прогрес рухається нині не розрізненими підприємствами, а їх об'єднаннями, групами, кластерами та мережами з горизонтальними, вертикальними і регіональними зв'язками. Завдяки цьому в розвинених країнах частка зайнятості в інтенсивних галузях економіки від загальної кількості працюючих

²⁶³ Державна цільова програма підтримки соціально-економічного розвитку малих міст України на 2011—2015 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1695-2010-p#Text> (дата звернення: 02.06.2024).

постійно зростає і становила, %: у Німеччині — 27,7, в Японії — 23,5, в Італії — 20,4 і в США — 15,5. Водночас частка доданої валової вартості цих галузей у виробничому секторі становила, %: у Німеччині — 25,9, в Японії — 25, в Італії — 20,7 і в США — 18. Цей досвід особливо важливий для країн, що недавно обрали шлях ринкової економіки і прагнуть активізувати свій науково-технічний, інноваційний і промисловий потенціал з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку і формування держави, що володіє високим рівнем світової конкурентоспроможності.

Неємний внутрішній ринок, незначний обсяг фінансів і гостра необхідність виходу на зовнішні ринки вимагають від малих міст України підвищення якості послуг й об'єднання зусиль з іншими містами та регіонами, що можна легко зробити на базі кластерів і мережних технологій. Це один із підходів (кластерний, мережний) у політиці регіонального розвитку. Щоб оперативно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, уникнути монополізації та застою галузі, необхідна мережна форма організації кластеру. Це передбачає створення вертикальних і горизонтальних зв'язків між різними учасниками: державою, малим і великим бізнесом, науково-освітніми установами, споживачами кінцевої продукції. Об'єднання та співробітництво в рамках кластерного підходу дає значні переваги в конкурентній боротьбі і допомагає розділити між учасниками мережі високі витрати і ризики інновацій, які не під силу ізольованій фірмі.

Мережний підхід реалізує концепцію взаємодії, що спирається на ключові ознаки, властиві сучасному підприємництву²⁶⁴: схожість цільових орієнтирів реальних бізнес-суб'єктів (забезпечення конкурентних переваг, оптимальне використання ресурсів, зміцнення ринкових позицій); використання заходів державної підтримки; залучення інвестицій в умовах ринків, що розвиваються; активізація інноваційних можливостей підприємництва; розвиток ІКТ; прагнення до отримання синергетичного ефекту тощо. Специфікою мережного підходу є інтеграція галузевих і територіальних аспектів, можливість повнішого використання інфраструктурного потенціалу, здатність до зміни конфігурації мережі.

---

²⁶⁴ Асаул А.Н., Скуматов Е.Г., Локтеева Г.Е. Методологические аспекты формирования и развития предпринимательских сетей / под ред. А.Н. Асаула. СПб.: Гуманистика, 2004. 256 с.

Кластерна форма організації на основі мережі стійких зв'язків між усіма його учасниками призводить до створення особливої форми сукупного інноваційного продукту, який концентрує різноманітні наукові й технологічні винаходи, трансформуючи їх в інновації, комерціалізація яких забезпечує досягнення конкурентних переваг. Інноваційний кластер як найефективніша форма досягнення високого рівня конкурентоспроможності є неформальним об'єднанням зусиль різних організацій (промислових компаній, дослідницьких центрів, індивідуальних підприємців, органів державного управління, громадських організацій, ЗВО тощо). Об'єднання в інноваційний кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних технологічних винаходів, а суворо орієнтовану систему поширення нових знань, технологій та інновацій. У цьому випадку формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластеру є найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій — у конкурентні переваги. Кластери інноваційної діяльності створюють новий продукт або послугу зусиллями декількох фірм або дослідницьких інститутів, що допомагає прискорити їхнє поширення мережею ділових взаємозв'язків. Інноваційна структура кластера сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження і розробку нововведень із подальшою їх комерціалізацією за рахунок високої ефективності виробничо-технологічної структури кластеру. Це дає можливість учасникам кластера стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу.

Найуспішніші інноваційні кластери формуються там, де здійснюється або очікується прорив у галузі техніки і технології виробництва з подальшим виходом на нові ринки. Тому багато країн все активніше використовують кластерний підхід у формуванні та регулюванні своїх національних інноваційних програм. Так, завдання формування і зміцнення регіональних інноваційних кластерів в США було серед найважливіших національних пріоритетів. Водночас особлива увага приділено визначенню і підтримці тих інновацій, які забезпечують довгостроковий розвиток. Велика увага в США приділяється створенню національної мережі центрів упровадження промислових технологій на базі університетів, що особливо цінно для малого бізнесу, який одержує доступ до сучасних технологій.

У багатьох країнах, що динамічно розвиваються, є загальна закономірність, яка проявилась у найуспішнішому розвитку спільнот малих і середніх підприємств, що згрупувались навколо провідних великих фірм на основі виробничо-технологічних, науково-технічних і комерційних зв'язків у межах географічно обмежених територій — регіональний кластер. Це територіально згруповані компанії, зв'язані кооперацією і поділом праці. На основі кластерів у німецьких регіонах, наприклад, постали мережі та центри компетенцій, які дають змогу бізнес-спільнотам отримувати додаткові переваги від кластеризації конкретних юридичних осіб. Насамперед це стосується сфери інновацій та виробництва високотехнологічної продукції. Саме тут найважливішою відмінністю є міжрегіональний характер сформованих на основі регіональних кластерів коопераційних об'єднань декількох основних партнерів. Особливу увагу привертає ефективне управління технологічними ланцюжками створення кінцевого продукту і зростання конкурентоспроможності їхніх членів. Такі мережі сприяють перетворенню регіональних кластерів на інноваційні центри національного, європейського та світового значення і, відповідно, зростанню конкурентоспроможності регіонів, де вони розташовані. Кооперація і співпраця допомагають учасникам територіальних мереж динамічно розвиватись, конкурувати на ринку і успішно протистояти тенденціям глобальної конкуренції.

Для підвищення ефективності функціонування національної економіки загалом і регіонів зокрема потрібно так змінити традиційні управлінські підходи до формування механізмів розвитку економічної системи, щоби більше використовувати системні ефекти феномену мультиплікативного впливу регіонів інноваційного розвитку на нарощування відповідного інноваційного та економічного потенціалів територій-аутсайдерів. І за рахунок цього підвищувати синергетичну ефективність інвестиційної діяльності й інвестиційну привабливість соціально-економічного середовища загалом.

Як основні індикатори, найприйнятніші для вимірювання конкурентоспроможності міст України, можна запропонувати: продуктивність (ефективність), зайнятість, рівень (якість) життя.

Політику регіонального розвитку доцільно будувати на основі кластерних підходів і мережевих технологій. Це допоможе вирішити наявні проблеми соціально-економічного розвитку малих і середніх міст України.